

प्रश्न-पत्राणाम् अङ्क-विभाजन-पत्रम् (ब्लू प्रिंट)
परीक्षा-उच्च माध्यमिक छात्राणां कृते

कक्षा — नवमी

विषय — संस्कृत (सामान्यम्)

पूर्णांक :— 100

समय :— घण्टात्रयम्

स.क्र.	इकाई	इकाई अनुसोरण आवृत्तितङ्कः	अङ्कवार-प्रश्नानां संख्या					पूर्ण प्रश्नाः
			01 अङ्कः	04 अङ्कः	05 अङ्कः	06 अङ्कः	10 अङ्कः	
1.	धातुरूपाणि	04	04	—	—	—	—	04
2.	सन्धिः	04	04	—	—	—	—	04
3.	समासः	03	03	—	—	—	—	03
4.	प्रत्ययः	04	04	—	—	—	—	04
5.	उपसर्गः	05	02	—	—	—	—	02
6.	अव्ययम्	02	02	—	—	—	—	02
7.	सूक्तिः	02	02	—	—	—	—	02
8.	शुद्धाशुद्धौ	04	04	—	—	—	—	04
9.	युग्म-मेलनम्	04	—	01	—	—	—	01
10.	रिक्तस्थानपूर्तिः	04	—	01	—	—	—	01
11.	एकपदेन प्रश्नोत्तराणि	04	—	01	—	—	—	01
12.	एकवाक्येन प्रश्नोत्तराणि	06	—	—	—	01	—	01
13.	शब्दरूपाणि	04	—	01	—	—	—	01
14.	कारक प्रयोगः	05	—	—	01	—	—	01
15.	कथाक्रम संयोजनम्	05	—	—	01	—	—	01
16.	सुभाषितम्	04	—	01	—	—	—	01
17.	अपठितांशः	05	—	—	01	—	—	01
18.	गद्यम्	10	—	—	02	—	—	02
19.	पद्यम्	10	—	—	02	—	—	02
20.	पत्रलेखनम्	04	—	01	—	—	—	01
21.	निबन्धलेखनम्	10	—	—	—	—	01	01
पूर्णयोगः		100	25	06	07	01	01	40

निर्देश : —

प्रश्नपत्रे विंशतिः प्रश्नाः भविष्यन्ति । प्रश्नेषु उपप्रश्नाः अपि विधेयाः । पञ्चविंशतिः अङ्कानाम् वस्तुनिष्ठप्रश्नाः अनिवार्याः भविष्यन्ति ।

प्रादर्श – प्रश्नपत्रम्

कक्षा – नवमी

सामान्य – संस्कृतम्

समय : घण्टात्रयम्

पूर्णाङ्क : 100

निर्देशा :

1. सर्वे प्रश्नाः करणीयाः ।
2. प्रश्नानां सम्मुखे अङ्काः दत्ताः ।

प्र. 1 अधोलिखितेषु चतुर्षु वाक्येषु कोष्ठकात् उचित धातुपदैः रिक्तस्थानानि पूरयत –

4

1. श्रद्धावान् ————— ज्ञानम् । (लभते/लभन्ते)
2. सः नायकः '—————' । (आसीत्/अस्मि)
3. गायकाः गीतानि————— । (गायति/गायन्ति)
4. सदैव सत्यं ————— । (वदतु/वदानि)
5. सर्वे तत्र ————— । (गच्छामः/गच्छति)

प्र. 2 उचितविकल्पं चित्वा लिखत –

(1) यण्सन्धिः अस्ति –

1

अ. इत्यादिः ब- इतस्ततः

स. पावकः द- सदाचारः

(2) “जगत्+ईशः” = भवति ।

1

अ. जगतीशः ब- जगत् ईशः

स-जगदीशः द-जगदिशः

(3) “वाङ्मयम्” एतस्य शब्दस्य सन्धि विग्रहं भवति ।

1

अ- वाक् + मयम् ब- वाघ+मयम्

स- वाग् + मयम् द- बाक् + मयम्

(4) “पावकः” इत्यस्मिन् शब्दे सन्धिः अस्ति 1

अ- अयादि स्वरसन्धिः ब- व्यञ्जन सन्धिः

स- यण् स्वरसन्धिः द- विसर्ग सन्धिः

प्र. 3 समासाधारितं युग्म-मेलनं कुरुत –

3

1

2

- क— यथाशक्तिः क— कर्मधारय समासः
 ख— पितरौ ख— अव्ययी भाव समासः
 ग— कृष्णसर्पः ग— द्वन्द्व समासः

प्र. 4 अधोलिखितेषु चर्तुषु वाक्येषु प्रयुक्तानां कृदन्तप्रत्ययानाम् नामानि कोष्ठके लिखत— 4

- 1— रामं **दृष्ट्वा** सीता अवदत् । ()
 2— सः दिवं **गतः** । ()
 3— राष्ट्रं **सेवमानः** सैनिकः अवदत् । ()
 4— अहं **पठितुम्** इच्छामि । ()
 5— बालकः पाठं **पठितवान्** । ()

प्र. 5 अधोलिखितेषु पदेषु उपसर्गयुक्तयोः पदयोः चित्वा लिखत — 2

- 1— गच्छति 5— चतुरतमः
 2— अनुगच्छति 6— धनवत्तमः
 3— निर्गच्छति ।
 4— सह गच्छति ।

प्र. 6 अधोलिखितेषु शब्देषु अव्ययानां चित्वा लिखत । 2

- 1— इदानीम् 4— कीदृशी
 2— एतेन 5— उच्चैः
 3— आगमिष्यति 6— विज्ञातम्

प्र. 7 निम्नलिखितासु द्वयोः कोष्ठकात् उचितं पदं चित्वा सूक्तिनिर्माणं कुरुत — 2

- 1— स्वाध्यायान्मा ————— । (प्रमदः/प्रमोदः)
 2— धर्मो ————— रक्षितः । (रक्षितः / रक्षति)
 3— उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति ————— । (विद्या / लक्ष्मीः)

प्र. 8 शुद्धवाक्यानां समक्षम् “आम्” अशुद्धवाक्यानां समक्षं “न” इति लिखत । 4

1. श्रेयस्करं मार्गं प्रतिपद्येत् ()
 2. दुर्जने विश्वासः करणीयः । ()
 3. आरुणिः उद्दालकनाम्ना प्रसिद्धः । ()
 4. सुग्रीवः बालिनं हतवान् । ()

प्र. 9अ प्रदत्तशब्दैः रिक्तस्थानपूर्तिः करणीया — 4

(बालमृगेन्द्रकम्, कालमुखं, बाण, स्नानम्)

1. निष्कारण विद्वेषकरस्तव प्रतियाता ।
2. वत्स ! मुञ्च ।
3. गजवत् आचरेत् ।
4. दशरथः विद्यायां अति निपुणः आसीत् ।

प्र. 9ब अधोलिखितानाम् उचितमेलनं कुरुत –

4

अ

ब

1. क्रोधात्	1. मार्जारः
2. दीर्घकर्णनामा	2. हस्ती
3. व्याधः	3. सम्मोहः
4. कर्पूरतिलकः	4. क्रौञ्चं हतवान्

प्र.10 निम्नलिखितप्रश्नेषु चतुर्णां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतभाषायाम् एकपदेन देयानि – 4

1. विप्रः कं सततम् अवलोकयति ?
2. मदनविनोदः कस्य पुत्रः आसीत् ?
3. रक्षाकरण्डकं केन दत्तम् ?
4. सर्वं परित्यज्य कम् अनुपालयेत् ?
5. दारकौ केन पोषितौ रक्षितौ च ?
6. अष्टमूर्तिः कुत्र प्रतिष्ठापितास्ति ?

प्र. 11 निम्नलिखित प्रश्नेषु त्रयाणां उत्तराणि संस्कृतभाषायाम् एकवाक्येन देयानि –

6

1. गुरुः विद्यां कथं वितरति ?
2. रामः कस्मिन् वंशे उत्पन्नः अभूत् ?
3. पलभायन्त्रेण कस्य ज्ञानं भवति ?
4. बलाका कथं भस्मीभूता जाता ?

प्र. 12 अधोलिखित चतुर्णां शब्दानां रूपाणि निर्देशानुसारं त्रिषुवचनेषु लिखत –

4

1. गुरु – तृतीया विभक्तिः	2. राम – षष्ठी विभक्तिः
3. तत् (पु.) – चतुर्थी विभक्तिः	4. आत्मन् – प्रथमा विभक्तिः
5. नदी – पञ्चमी विभक्तिः	

प्र. 13 अधोलिलिखतेषु पञ्च-अशुद्धकारकवाक्यानां शुद्धिः करणीया –

5

1. एकः बालिका तत्र पठति ।

2. सुरेशः मम मित्रः अस्ति ।
3. मम जननी भोजनं पचन्ति ।
4. बालकाः विद्यालये गच्छन्ति ।
5. श्री गणेशं नमः ।
6. मां दुग्धं रोचते ।
7. सीता रामस्य सह वनम् अगच्छत् ।

प्र. 14 अधोलिखितवाक्यानां क्रमसंयोजनं कुरुत —

5

1. तेन एकं घटं प्राप्तम् ।
2. एकः पिपासितः काकः जलार्थं यत्र तत्र भ्रमति ।
3. सः घटे पाषाणखण्डान् क्षिपति ।
4. किन्तु घटे न्यूनं जलम् आसीत् ।
5. तदनन्तरं जलम् उपरि आगतम् ।
6. सः युक्तिं चिन्तयति ।
7. काकः सौख्येन जलं पीतवान् ।

प्र. 15 प्रश्नपत्रे समागतान् श्लोकान् विहाय स्वपाठ्यपुस्तकात् कण्ठस्थीकृतं सुभाषितद्वयं लिखत ।

4

प्र. 16 अधोलिखितगद्यांशं सम्यक् पठित्वा प्रश्नानाम् संस्कृतभाषायाम् उत्तराणि लिखत —

हिमालयो नाम पर्वतः भारतदेशस्य उत्तरस्यां दिशि वर्तते । अस्य शिखरभागाः सदैव हिमाच्छादिताः सन्ति । अतएव सः हिमस्य आलयः 'हिमालयः' कथ्यते । सः विश्वस्य समस्तेषु पर्वतेषु उन्नततमः । अत एव सः 'नगाधिराजः' इत्यपि ज्ञायते । पर्वतोऽयं भगवान् शिवस्य क्रीडास्थली, भगवत्याः पार्वत्याः उत्पत्तिस्थलमपि, विविध-किन्नर-गन्धर्व-साधु-सुरादीनां वसतिरपि ।

1. उपर्युक्त गद्यांशस्य उचितं शीर्षकं लिखत । 2
2. हिमालयः भारतस्य कस्यां दिशि वर्तते ? 1
3. हिमालयः कस्य क्रीडास्थली अस्ति ? 1
4. कः विश्वस्य समस्तेषु पर्वतेषु उन्नततमः ? 1

प्र.17 अधोलिखित गद्यांशेषु गद्यांशद्वयस्य प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतभाषायां देयानि —

10

(क) अथ कदाचिद्रात्रौ सुप्तश्चिन्तयामास — यत् अयं घटः सत्कुम्भिः परिपूर्णः वर्तते । तद्यदि दुर्भिक्षं भवति तदनेन रूप्यकाणां शतमुपत्स्यते । ततस्तेन मया अजाद्वयं ग्रहीतव्यम् । ततः पाण्मासिकात् आप्रसववसात् ताभ्यां यूथं भविष्याति । ततो अजाभिः प्रभूता गा गोभिर्महिषीः । महिषीभिर्वडवा । वडवाप्रसवतः प्रभूता अश्वा भविष्यन्ति ।

1. घटः कैः परिपूर्णः वर्तते ?

2. काभ्यां यूथं भविष्यन्ति ?

3. गोभिः काः गृहीष्यामि ?

4. कदा शतरूप्यकाणि उत्पत्स्यन्ते ?

5. “तद्यदि” इत्यस्य पदस्य सन्धि विच्छेदं कृत्वा सन्धेः नाम लिखत ।

(ख) एवं विश्वास स मार्जारस्तरुकोटरे स्थितः । ततो दिनेषु गच्छत्सु पक्षिशावकानाक्रम्य कोटरमानीय प्रत्यहं खादति । येषामपत्यानि खादितानि तैः शोकार्तेर्विलपद्भिरितस्ततो जिज्ञासा समारब्धा । तत्परिज्ञाय मार्जारः कोटरान्निः – सृत्य बहिः पलायितः । पश्चात्पक्षिभिरितस्ततो निरुपयद्भिः तत्र तरु कोटरे शावकास्थीनि प्राप्तानि ।

1. मार्जारः कुत्र स्थितः ?

2. मार्जारः कान् प्रत्यहं खादति ?

3. कः बहिः पलायितः ?

4. शावकास्थीनि कुत्र प्राप्तानि ?

5. “परिज्ञाय” इत्यस्य पदस्य धातुं प्रत्ययञ्च पृथक्कुरुत ।

(ग) इयं वेधशाला जीर्णशीर्णा आसीत् परं 1961 तमे ख्रीष्टाब्देः पं. सूर्यनारायणव्यासस्य प्रयत्नेन वेधशालायाः जीर्णोद्धारो जातः । अत्र विद्यते सम्राटयन्त्रम् एतेन सूर्योदयात् सूर्योस्तं यावत् स्पष्टसमयोलभ्यते । अत्र स्थितेन दिगंशयन्त्रेण ग्रहाणां नक्षत्राणाञ्चापि दिगंशोज्ञायते । “नाडिवलयन्त्रेण” ग्रहनक्षत्राणां दक्षिणायनं विज्ञातं भवति ।

1. वेधशाला कीदृशी आसीत् ?

2. कस्य प्रयत्नेन वेधशालायाः जीर्णोद्धारो जातः ?

3. दिगंशयन्त्रेण किं ज्ञायते ?

4. दक्षिणायनं केन विज्ञातं भवति ?

5. “एतेन” इत्यस्य पदस्य विभक्तिः वचनञ्च लिखत ।

प्र. 18 अधोलिखित पद्यांशेषु पद्यांशद्वयस्य प्रश्नानामुत्तराणि संस्कृत – भाषायां देयानि –

10

(क) उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मीः

दैवेन देयमिति का पुरुषा वदन्ति ।

दैवं निहत्य कुरु पौरुषामात्मशक्त्या ।

यत्ने कृते यदि न सिद्ध्यति कोऽत्रदोषः ।।

1. लक्ष्मीः कम् उपैति ?

2. का पुरुषाः किं वदन्ति ?

3. कुत्र दोषः नास्ति ?

4. दैवम् निहत्य किं कुरु ?

5. “निहत्य” इत्यस्य पदस्य प्रकृतिप्रत्ययञ्च पृथक्कुरुत ।

(ख) परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् ।

धर्मसंस्थापनार्थाय सम्भवामि युगे युगे ।।

1. केषां परित्राणाय सम्भवामि ?

2. केषां विनाशाय सम्भवामि ?

3. किमर्थं सम्भवामि ?

4. कदा सम्भवामि ?

5. “साधूनाम्” इत्यस्य पदस्य विभक्तिः वनचञ्च लिखत ।

(ग) नन्दिग्रामे जटां हित्वा भ्रातृभिः सहितोऽनघः ।

रामः सीतामनुप्राप्य राज्यं पुनरवाप्तवान् ।

1. रामः कीदृशः अस्ति ?

2. रामः काम् अनुप्राप्य राज्यम् आप्तवान् ?

3. रामः पुनः किम् आप्तवान् ?

4. रामः नन्दिग्रामे किं कृतवान् ?

5. “भ्रातृभिः” इत्यस्य पदस्य विभक्तिः वचनञ्च लिखत ।

प्र. 19. स्वस्य प्राचार्यस्य कृते दिवसत्रयस्य अवकाशप्रार्थना पत्रं संस्कृते लिखत ।

4

अथवा

स्वस्य भगिन्याः विवाहोत्सवे आमन्त्रयितुं स्वमित्रस्य कृते एकं पत्रं लिखत ।

प्र. 20 अधोलिखितेषु एक विषयं स्वीकृत्य शतशब्देषु संस्कृते निबन्धं लिखत ।

10

1. विद्यालय

2. शिक्षकः

3. पुस्तकं

4. विद्या

प्रादर्श – उत्तरपत्रम्
कक्षा – नवमी
सामान्य – संस्कृतम्

समय : घण्टात्रयम्

पूर्णाङ्क : 100

उत्तर 1— 1 X 4 = 4

1. लभते
2. आसीत्
3. गायन्ति
4. वदतु
5. गच्छामः

उत्तर 2 1 X 4 = 4

1. यण् सन्धिः = इत्यादिः
2. जगत् + ईशः = जगदीशः
3. वाङ्मयम् = वाक् + मयम्
4. पावकः = अयादिस्वर सन्धि ।

उत्तर 3 1 X 3= 3

1 2

क— यथाशक्तिः	ख— अव्ययी भाव समास
ख— पितरौ	ग— द्वन्द्व समास
ग— कृष्णसर्पः	क— कर्मधारय समास

उ. 4 1 X 4 = 4

1. क्त्वा प्रत्यय
2. क्त प्रत्यय
3. शानच् प्रत्यय
4. तुमुन् प्रत्यय
5. क्तवतु प्रत्यय ।

उ. 5 1 X 2= 2

- 1— अनुगच्छति ।
- 2— निर्गच्छति

उ. 6— 1 X 2= 2

1. इदानीम्

2. उच्चैः

उ 7 1 X 2= 2

1— प्रमदः

2— रक्षति

3— लक्ष्मीः

उत्तर 8.	1.	आम्	2.	न	4
	3.	आम्	4.	न	

उत्तर 9 अ 4

1. कालमुखम् ।	2. बालमृगेन्द्रकम् ।
3. स्नानम् ।	4. बाण ।

उत्तर 9 ब 4

अ	ब
1. क्रोधात्	सम्मोहः
2. दीर्घकर्णनामा	मार्जारः
3. व्याधः	क्रौञ्चं हतवान्
4. कर्पूरतिलकः	हस्ती

उत्तर 10 4

1. घटम् ।	2. हरदत्तस्य ।
3. मारीचेन ।	4. शरीरम् ।
5. वाल्मीकिना ।	6. दशपुरे अथवा मन्दसौरे ।

उत्तर 11 6

1. गुरुः यथा प्राज्ञे विद्यां वितरति तथैव जडेऽपि वितरति ।
2. रामः इक्ष्वाकुवंशे उत्पन्नः अभूत् ।
3. पलभायन्त्रेण छायायापि समयस्य सम्यक् ज्ञानं भवति ।
4. बलाका क्रोधाग्निना भस्मीभूता जाता ।

उत्तर 12.	1.	गुरुणा	गुरुभ्याम्	गुरुभिः	4
	2.	रामस्य	रामयोः	रामाणाम्	
	3.	तस्मै	ताभ्याम्	तेभ्यः	
	4.	आत्मा	आत्मानौ	आत्मानः	
	5.	नद्याः	नदीभ्याम्	नदीभ्यः	

उत्तर 13. 1. एका बालिका तत्र पठति ।

2. सुरेशः मम मित्रम् अस्ति ।

3. मम जननी भोजनं पचति ।

4. बालकाः विद्यालयम् गच्छन्ति ।

5. श्रीगणेशाय नमः ।

6. मह्यं दुग्धं रोचते ।

7. सीता रमेण सह वनम् अगच्छत् ।

उत्तर 14 1. एकः पिपासितः काकः जलार्थं यत्र तत्र भ्रमति ।

5

2. तेन एक घटं प्राप्तम् ।

3. किन्तु घटे न्यूनं जलम् क्षिपति ।

4. सः युक्तिं चिन्तयति ।

5. सः घटे पाषाणखण्डान् क्षिपति ।

6. तदनन्तरं जलम् उपरि आगतम् ।

7. काकः सौख्येन जलं पीतवान् ।

उत्तर 15. प्रत्येकशुद्धसुभाषितस्य कृते अङ्कद्वयं निर्धारितम् ।

4

उत्तर 16. 1. हिमालयः

2

2. हिमालयः भारतस्य उत्तरस्यां दिशि वर्तते ।

1

3. हिमालयः भगवान् शिवस्य क्रीडा स्थली अस्ति ।

1

4. हिमालयः विश्वस्य समस्तेषु पर्वतेषु उन्नततमः ।

1

उत्तर 17 क) 1. घटः सक्तुभिः परिपूर्णः वर्तते ।

10

2. अजाभ्यां यूथं भविष्यन्ति ।

3. गोभिर्महिषीः गृहीष्यामि ।

4. यदा दुर्भिक्षं भवति तदा शतरूप्यकाणि उत्पत्स्यन्ते ।

5. तत् + यदि = व्यञ्जन सन्धिः – तद्यदि ।

(ख) 1. मार्जारः तरु कोटरे स्थितः ।

2. मार्जारः पक्षिशावकान् प्रत्यहं खादति ।

3. मार्जारः बहिः पलायितः ।

4. शावकास्थीनि तरुकोटरे प्राप्तानि ।

5. परि + ज्ञा + ल्यप् – परिज्ञाय ।

(ग) 1. वेधशाला जीर्णशीर्णा आसीत् ।

2. पं. सूर्यनारायणव्यासस्य प्रयत्नेन वेधशालायाः जीर्णोद्धारो जातः ?

3. दिगंयन्त्रेण ग्रहाणां नक्षत्राणां च दिशंशो ज्ञायते ।
4. नाडिवलययन्त्रेण दक्षिणायनं विज्ञातं भवति ?
5. तृतीयाविभक्तिः एकवचनम् — एतेन ।

उत्तर 18 1. लक्ष्मीः उद्योगिनं पुरुषसिंहम् उपैति ।

10

2. का पुरुषाः दैवेन देयमिति वदन्ति ।
3. यत्ने कृते यदि न सिद्ध्यति तत्र दोषः नास्ति ।
4. दैवम् निहत्य आत्मशक्त्या पौरुषं कुरु ।
5. नि + हन् + ल्यप् — निहत्य ।

(ख)

1. साधूनां परित्राणाय सम्भवामि ।
2. दुष्कृताम् विनाशाय सम्भवामि ।
3. धर्मसंस्थापनार्थाय सम्भवामि ।
4. युगे — युगे सम्भवामि ।
5. षष्ठी विभक्तिः बहुवचनम् — साधूनाम् ।

(ग)

1. रामः अनद्यः अस्ति ?
2. रामः सीताम् अनुप्राप्य राज्यम् आप्तवान् ।
3. रामः पुनः राज्यम् आप्तवान् ।
4. रामः नन्दिग्रामे जटां कृतवान् ।
5. तृतीया विभक्तिः बहुवचनम् — भ्रातृभिः ।

उ. 19 पत्रे सङ्केतं, सम्बोधनं दिनाङ्क भाषादिकं दृष्ट्वा शुद्धपत्रस्य कृते चत्वारः अङ्काः प्रदानीयाः ।

उ. 20 सम्पूर्णशुद्धनिबन्धस्य कृते दश अङ्काः निर्धारिताः सन्ति ।
